

แนวคิดการขัดเกลาทางสังคมในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

The concept of socialization in Theravada Buddhist philosophy

พระมหาใจสิงห์ สิริธัมโม (เถื่อนศรี)¹

Phramaha Jaising Siridhammo (Thuansri)¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus¹

E-mail : Jaising.1987.siri@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา แนวคิดการขัดเกลาทางสังคมในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งสองแนวคิดมีเป้าหมายที่จะพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าจิตซึ่งอยู่ภายใน กล่าวคือ พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่จากภายใน (จิต) ออกมาสู่ภายนอกที่เป็นพฤติกรรม (ศีล) เมื่อทั้งสองทำงานประสานกันอย่างมั่นคงย่อมจะก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง (ปัญญา) และเข้าถึงความจริงอันเป็นอุดมคติสูงสุดในทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้ แต่การขัดเกลาทางสังคมในทัศนะของตะวันตก เน้นให้ความสำคัญไปในทางบุคลิกภาพภายนอก โดยมีได้อธิบายไว้ชัดเจนว่าควรมีแนวทางในการพัฒนาจิตได้สำนึกเหล่านี้ได้อย่างไร ในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมนี้ จึงเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาได้วางแนวทางไว้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งภายในภายนอก และตัวที่จะมาประสานองค์ประกอบภายในภายนอกนี้ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน

คำสำคัญ : แนวคิด; การขัดเกลาทางสังคม; พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

This article is intended for educational purposes. The concept of socialization in Theravada Buddhist philosophy. The two concepts are aimed at developing what is called the inner consciousness, namely, the Theravada Buddhist philosophy, which discusses the patterns and ways in which human behavior evolves from within (mental) to external behaviors (precepts). When they work together consistently, they will bring

about understanding. It is true that there is no such thing as a true religion. But socialization in the West. Focus on the external personality. It does not explain clearly how these subconscious approaches should be developed. On the issue of how to improve this behavior. It is evident that Buddhist philosophy has laid the foundation for all aspects. Inside And the body that will coordinate the outside of this to go in the right way. Does not cause encroachment

Keywords : Concept; Socialization; Theravada Buddhist philosophy

1. บทนำ

การขัดเกลาทางสังคม เป็น การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม โดยเหตุมนุษย์ทุกคนไม่มีความรู้เรื่องวัฒนธรรมติดตัวมาแต่กำเนิด เช่น การใช้ภาษาพูด การอ่านเขียนหนังสือ มารยาททางสังคมหรือระเบียบประเพณีต่าง ๆ การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรม ที่ทำให้มนุษย์ได้เรียนรู้วัฒนธรรมดังกล่าว และสามารถปฏิบัติตัวให้เข้ากับสังคมได้ถูกต้อง เช่น การได้รับการแนะนำสั่งสอนเรื่องภาษา ทำให้มนุษย์สามารถพูดภาษาติดต่อกันได้ การเรียนรู้มารยาทในการรับประทานอาหารได้ถูกต้อง และเป็น การพัฒนาบุคลิกภาพของสมาชิกในสังคม สังคมแต่ละแห่งมีวัฒนธรรมไม่เหมือนกัน มนุษย์ในแต่ละสังคมจึงมีบุคลิกภาพแตกต่างกัน เช่น คนไทยมีบุคลิกภาพยิ้มง่ายอ่อนโยนและเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ กระบวนการขัดเกลาทางสังคมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมากกว่าสภาพทาง ธรรมชาติ เช่น เด็กไทยโดยทั่วไปจะมีลักษณะรูปร่างหน้าตาคล้ายกัน แต่การแสดงออกไม่เหมือนกันทุกคน เด็กที่มาจากครอบครัวที่มีผู้ใหญ่เอาใจใส่ดูแลอบรมสั่งสอนอยู่เสมอ จะมีกิริยามารยาทเรียบร้อยและพูดจาไพเราะกว่าเด็กที่ถูกปล่อยปละละเลยไม่มี ใครเอาใจใส่ดูแล

2. แนวคิดการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม (socialization) เป็นกระบวนการทางสังคมกับทางจิตวิทยาซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่ สังคมต้องการ การขัดเกลาทางสังคมทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงจากสภาพสัตว์ตามธรรมชาติ ให้เป็นมนุษย์ที่มีวัฒนธรรม การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย โดย มีองค์กรที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม ที่สำคัญๆ ได้แก่ ครอบครัว สถานศึกษา กลุ่มเพื่อน สำนักงานหรือองค์กรที่บุคคลสังกัดอยู่ สถาบันทางศาสนา และสื่อมวลชน (นิยพรธณ วรณศิริ, 2540 : 70) การขัดเกลาทางสังคมมีความสำคัญมากต่อการพัฒนา พฤติกรรมทางสังคมได้ โดยยกตัวอย่างเด็กผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเกิดจากแม่ปัญญาอ่อน หูหนวกและเป็นใบ้ ไม่ทราบว่าเป็นพ่อแม่เด็ก เด็กอยู่กับแม่

ตามลำพังและถูกตายายกักตัวไว้ในโรงนา เด็กคนนั้นไม่มีโอกาสติดต่อกับใคร โดยเฉพาะไม่มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับแม่ได้เลย จนมีผู้มาพบเด็กคนนี้เมื่อเธออายุได้หกขวบครึ่ง แต่ดูคล้ายเด็กอายุหกเดือน ยังพูดไม่ได้ ได้แต่แสดงกิริยาท่าทาง และทำเสียงอู้อี้ มีอากัปกริยาหวาดผวาและดูร้ายเหมือนสัตว์ หลังจากนั้นนำเด็กคนนี้มาฝึกฝนอบรม พบว่าเธอสามารถพัฒนาตัวเองไปได้รวดเร็วจนมีพัฒนาการทางสังคมสมวัย การที่เด็กสามารถเรียนรู้ได้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การที่เด็กขาดความสามารถต่างๆ เนื่องจากขาดการติดต่อกับผู้อื่นและการขัดเกลาทางสังคม (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2529 : 151-152)

กระบวนการการขัดเกลาทางสังคมสามารถทำได้ 2 ทางได้แก่ 1) การขัดเกลาทางสังคมโดยทางตรง เช่น การที่พ่อแม่ฝึกอบรมเด็กให้รู้จักพูด รู้จักกิริยามารยาททางสังคม ครูอาจารย์สอนหนังสือ นักเรียนและนักศึกษาให้มีศิลปะวิทยาการต่างๆ รวมทั้งให้ทำหน้าที่การเป็นพลเมืองที่ดี และ 2) การขัดเกลาทางสังคมโดยทางอ้อม เช่น การได้เข้าไปฟังอภิปราย ฟังปาฐกถา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ การอ่านหนังสือตามห้องสมุด การฟังวิทยุ การดูโทรทัศน์และภาพยนตร์ก็เป็นหนทางที่จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ระเบียบต่างๆ ในสังคม นอกจากนี้ การเข้ากลุ่มเพื่อนทั้งในที่ทำงานและในสถานศึกษาก็ล้วนช่วยให้เกิดการปรับตัว และพัฒนาบุคลิกภาพได้ โดยมีจุดมุ่งหมาย ได้แก่ (จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, 2540 : 45)

1. ปลุกฝังระเบียบวินัยขั้นพื้นฐานของสังคม ซึ่งเป็นการสร้างระเบียบวินัยในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตตลอดจนถึงการอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปกติ เช่น รู้จักใช้ห้องน้ำห้องส้วม จนกระทั่งถึงรู้จักใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ลับซับซ้อน ความมีระเบียบวินัยจำเป็นต้องมีการปลุกฝังให้แน่นแฟ้นจนเป็นนิสัยถาวรในตัวบุคคล ปลุกฝังความมุ่งหวังของ ชีวิตที่กลุ่มเห็นว่ามีคุณค่า หรือที่พึงปรารถนา เช่น การยึดมั่นในคำสั่งสอนทางศาสนา หรือการพยายามฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในชีวิต เป็นแรงบันดาลใจให้บุคคลเข้าสู่กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

2. สอนให้บุคคลรู้จักบทบาททางสังคม (Social role) เพื่อให้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ได้ถูกต้อง การสอนให้รู้จักบทบาททางสังคม รวมตลอดไปจนถึงให้รู้จักทัศนคติต่างๆ ที่ช่วยสนับสนุนบทบาทที่สมาชิกในสังคมพึงมี ตามสถานภาพ ตำแหน่งหรือบทบาทที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางคนเป็นทหาร เป็นครูอาจารย์ เป็นตำรวจ บางคนเป็นนักศึกษา เป็นต้น แต่ละสถานภาพหรือตำแหน่งทางสังคมที่ยกตัวอย่าง ต่างก็มีบทบาทเฉพาะที่ต้องอาศัยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม มนุษย์ก็จะเรียนรู้บทบาทต่างๆ ของตน และเข้าใจบทบาทของบุคคลอื่นในแต่ละสถานการณ์ด้วย ซึ่งจะทำให้ความสัมพันธ์กันของสมาชิกในสังคมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

3. สอนให้มีความชำนาญและทักษะ (skill) ต่างๆ ที่สามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้ มีการเตรียมตัวในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ทักษะต่างๆ เป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วม

ร่วมในกิจกรรมทางสังคมของบุคคล ในสังคมประเพณี ทักษะต่างๆ ถูกกระบวนการขัดเกลาทางสังคมโดยธรรมชาติโดยการถ่ายทอดอยู่แล้วในวิถีชีวิต ประจำวัน บุคคลมีการเรียนรู้จากประเพณี ดังนั้น ทักษะหรือความชำนาญเฉพาะด้าน อาจไม่มีความจำเป็นมาก ซึ่งต่างจากบุคคลที่อยู่ในสังคมสมัยใหม่ที่ทักษะความชำนาญการเฉพาะด้านมีความจำเป็นมาก และบุคคลที่ต้องการมีความเชี่ยวชาญทางด้านนั้น จะต้องเข้ารับการอบรมสั่งสอนจากสถาบันที่เป็นศูนย์กลางที่ทำหน้าที่ดังกล่าว ได้แก่ สถาบันการศึกษา เป็นต้น

สรุปได้ว่าโดยรวมแล้ว หน้าที่ของการขัดเกลาทางสังคม (Function of socialization) มีเป้าหมายใหญ่อยู่ 2 ประการ คือ 1) Objective function เป็นการหน้าที่ของการขัดเกลาทางสังคมที่ตอบสนองความต้องการหลักของสังคม ได้แก่ ถ่ายทอดวัฒนธรรม ระเบียบ แบบแผน ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ ทางสังคม เพื่อให้มีการต่อเนื่องของโครงสร้างและกระบวนการต่างๆ ของสังคม และเป็นการควบคุมทางสังคม หรือการควบคุมพฤติกรรมต่างๆ เช่น บทบาทหรือ แบบแผนความสัมพันธ์ของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบที่สังคมคาดหวังและต้องการ และ 2) Subjective function เป็นการหน้าที่ของการขัดเกลาทางสังคมที่ตอบสนองความต้องการเชิงอัตวิสัย หรือของปัจเจกบุคคลนั้นๆ ไม่ได้เกิดจากความบกพร่องของสมองและจิตใจแต่อย่างใด

3. แนวคิดการขัดเกลาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวคิดที่เห็นว่าการขัดเกลา มีผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ขึ้นอยู่กับการคบเพื่อน รวมทั้งการจัดสภาพแวดล้อมที่ดี การฝึกอบรมจิตที่เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” ที่หมายถึง เสียงจากผู้อื่น หมายถึง คำพูด คำแนะนำ คำชี้แจง คำโฆษณา, กระแสข่าว ข้อเขียน, บทความจากบุคคลหรือแหล่งข่าวต่างๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 122) เพื่อนที่ดีตามหลักกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือคุณสมบัติของมิตรที่ดีหรือมิตรแท้ คือ ท่านที่คบหรือเข้าหาแล้ว จะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญรวมทั้งความมีโยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการ อยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ส่วนในกระบวนการศึกษาอบรม โยนิโสมนสิการเป็นการฝึกใช้ความคิด ให้อัจฉริยะคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างตื้นๆ ผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546 : 667)

บุคคลจะมีการปรับปรุงพฤติกรรมไปในทิศทางใดหรือไม่ มักจะเกิดจากการยอมรับในใจของบุคคลแต่ละคนว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงข้อบกพร่องนั้น หรือเกิดจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมา ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของบุคลิกภาพโดยตรงมีอยู่ด้วยกัน 4 ประการ ได้แก่

1. พันธุกรรม (Genetics) มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพเป็นอย่างมาก เนื่องจากสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นคุณลักษณะทางกายภาพ ได้แก่ สติปัญญา ความสูง ผิวพรรณ ล้วนแต่ถ่ายทอดมาทั้งสิ้น คนที่มีสติปัญญาดีหรือฉลาด อาจแสดงออกด้วยการเย่อหยิ่งเหยียดหยามผู้อื่น เป็นต้น

2. วัฒนธรรม (Culture) มีความสำคัญต่อการเชื่อหรือค่านิยมของบุคคลในสังคม บุคคลที่ได้รับการเลี้ยงดูมาอย่างไรอาจแสดงออกมานั้น เช่น การเข้าสังคม มารยาทและการวางตัวในสังคม ล้วนแต่ได้รับการถ่ายทอดการอบรมเลี้ยงดูมาแต่เยาว์วัย สังคมใดก็ตามที่ให้ความสำคัญกับความร่ำรวยหรือการหาเงินด้วยการทำงานหนักจะแตกต่างจากสังคมที่ชอบแสดงออกในทางสะดวกสบาย

3. สถานภาพทางสังคม (Status) มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยส่งเสริมการพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรม เนื่องจากฐานะทางสังคมของแต่ละบุคคลจะมีผลต่อการรับรู้ตนเองและการรับรู้ในบุคคลอื่น เช่น ผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชาจะต้องมีความเข้าใจฐานะทางสังคมซึ่งกันและกัน เป็นต้น

4. สัมพันธภาพในครอบครัว (Family relation) มีความสำคัญต่อการพัฒนาพฤติกรรมเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นพื้นฐานให้บุคคลมีสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นๆ และช่วยให้คนเรียนรู้และขัดเกลา รูปแบบพฤติกรรม และมีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมในแง่การยอมรับ การให้รางวัล และการชมเชย เป็นต้น (พระชัชวาล ศรีสุข), 2541 : 45)

ดังนั้น ปัจจัยสำคัญทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ล้วนแล้วแต่เป็นการขัดเกลาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท จึงเป็นไปเพื่อต้องการนำไปสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไปของมนุษย์ โดยเริ่มให้ความสำคัญแก่ปัจเจกชนในการปรับปรุงพฤติกรรม ถือว่าเป็นการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนให้มีฐานที่มั่นคงให้แก่พฤติกรรม บุคลิกภาพ รวมไปถึงสุขภาพจิตที่มั่นคง แข็งแรง มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทางสังคม ตลอดจนแผ่กว้างไปถึงเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ซึ่งจะเป็นหนทางอีกหนทางในการแก้ปัญหาของมนุษย์ ทั้งโดยส่วนตัวและส่วนรวมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ อย่างมากทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมส่วนรวม

ทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่า การที่บุคคลจะมีแนวคิดในการปรับเปลี่ยนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมของตนเองนั้น “การรู้จักตนเอง” มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการพัฒนาพฤติกรรมเป็นการพัฒนาพฤติกรรมตนเอง การที่จะพัฒนาตนเองได้ดีและถูกต้องนั้นจะต้องรู้จักตนเองเสียก่อนว่า ตนเองมีจุดเด่นจุดด้อยอย่างไรแล้วจึงหาทางแก้ไขในส่วนที่เป็นจุดด้อยนั้น เรียกว่า “ไตรสิกขา” มาพัฒนาพฤติกรรมของคนให้มีความสมบูรณ์นั้นจะต้องครบพร้อมทั้ง 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้เน้นให้เห็นทั้ง 3 ด้านแห่งการดำเนินชีวิต เป็นระบบไตรสิกขาได้ ศีล สมาธิ ปัญญา แนวทางในการพัฒนาเฉพาะที่พึงพัฒนาในแต่ละด้านพอเป็นตัวอย่าง อธิบายตามลำดับดังนี้

1. การขัดเกลาระดับศีล คือ กาย จิต อารมณ์ ปัญญา

กาย หมายถึงการพัฒนาทางกายเพื่อให้เกิดการเจริญงอกงามในอินทรีย์ 5 หรือ ทวาร 5 ได้แก่ ช่องทางการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง การพัฒนาการเป็น การส่งเสริมให้ความสัมพันธ์ทั้ง 5 ทางเป็นไปอย่างปกติ ไม่เป็นโทษ ไม่มีพิษภัยอันตราย เช่น รู้จักสัมพันธ์ ทางตา เลือกรับเอาสิ่งดีมีประโยชน์จากการเห็นทางตามาใช้ รู้จักสัมพันธ์ทางหู เลือกรับฟังสิ่งดีมีประโยชน์ ไม่รับฟังสิ่งเลวร้ายเข้ามา เป็นต้น

จิต หมายถึง พัฒนาจิตใจ เพื่อให้จิตมีคุณภาพดี สมรรถภาพทางจิตดี และสุขภาพจิตดี คุณภาพ จิตดี คือจิตใจที่มีคุณธรรม ได้แก่ มีเมตตา กรุณา มุทิตา มีศรัทธา และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น สมรรถภาพทางจิตดี คือการมีความพร้อมในการทำงาน ได้แก่ ขันติคือมีความอดทน สมาธิคือความมีใจตั้ง มั่น อธิษฐานคือมีความเด็ดเดี่ยว วิริยะคือมีความเพียร สติคือมีความระลึกเท่าทัน เป็นต้น ส่วนสุขภาพจิต ดีเป็นสภาพจิตที่มีความสบายใจ อิ่มเอิบใจ แขมขื่น เบิกบาน เกิดความสบายใจได้เสมอเมื่อดำรงชีวิตหรือ ทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น

อารมณฺ์ หมายถึงการพัฒนาการกระทำ ได้แก่การสร้างความสัมพันธ์ทางกายและวาจาจากบุคคล อื่นโดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่กล่าวร้ายทำลายผู้อื่น ไม่กระทำการใดๆ ที่จะก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น แต่ จะใช้วาจาและการกระทำที่ดี ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลและเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี

ปัญญา หมายถึงการพัฒนาปัญญา ได้แก่การรู้เข้าใจสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสภาวะ ของโลกและชีวิต ทำให้จิตใจเป็นอิสระได้จนถึงขั้นสูงสุด ส่งผลให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลก มีอิสระที่จะ เจริญเติบโตงอกงามต่อไป

การพัฒนาในระดับนี้เป็นการพัฒนาพฤติกรรมหรือการพัฒนาตนเองและสังคม ถ้าบุคคลมี พฤติกรรมที่ดีย่อมเป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและยังช่วยให้ปัญญางอกงาม อย่างน้อยเพียงพัฒนาพฤติกรรม ให้เกิดความเคยชินกับการไม่เบียดเบียนตน ซึ่งเป็นการสร้างบุคลิกภาพหรือพฤติกรรมที่สร้างสรรค์เกื้อกูล ดังตัวอย่างขั้นตอนในการพัฒนาพฤติกรรม ต่อไปนี้

1) การพัฒนาพฤติกรรมตนเองโดยทั่วไป ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่พฤติกรรม เคยชิน โดยใช้แบบอย่างที่ดีมีวินัย และวัณธรรม เพราะถ้าพฤติกรรมเคยชินที่ไม่เกื้อกูลเกิดขึ้น แล้วจะ แก้ไขได้ยาก เช่น ความเคยชินในการใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย เป็นต้น

2) การพัฒนาพฤติกรรมในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพอีกระดับหนึ่ง ที่ เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละบุคคล นั่นคือ ต้องมีอาชีพที่สุจริตหรือสัมมาอาชีพะเป็นการหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ไม่เบียดเบียนก่อเวรภัยทำลายผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม

3) การพัฒนาพฤติกรรมในการแสวงหาความสุข คนที่มีความบกพร่องทางด้านจิตใจ ไม่ พัฒนาฝึกแสวงหาความสุขด้วยการเบียดเบียน ก่อทุกข์หรือหรือให้ทุกข์แก่ผู้อื่น และมีความเห็นแก่ตัว พยายามทำลายสิ่งแวดล้อม

2. การขัดเกลาขั้นจิตใจ

เนื่องจากจิตมีเจตน์จำนงที่เป็นตัวชี้้นำกำหนดพฤติกรรมและสภาพจิตใจที่มีความสุขก็จะส่งผลให้มีบุคลิกภาพที่ดี ดังนั้นจึงควรมีแนวทางในการพัฒนาจิตใจดังต่อไปนี้

1) บทบาทของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ คนเลี้ยงดู ครูอาจารย์ จะต้องช่วยปลูกจิตสำนึกในทางที่จะก้าวเข้าไปร่วมสร้างสรรค์แก่เด็กในลักษณะที่เป็นสื่อ นำความรู้สึก และทำที่แห่งความรักชื่นชมปรารถนาดี เป็นมิตร และสร้างความรู้ ความเข้าใจตามที่เป็นจริง

2) สภาพแวดล้อมกับการพัฒนาพฤติกรรม สภาพแวดล้อมถือว่ามิบทบาทสำคัญอยู่มีใช่น้อยต่อการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล เพราะสังคมปัจจุบันอยู่ภายใต้ระบบแข่งขันหาผลประโยชน์ สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ ย่อมจะเป็นตัวช่วยหล่อหลอมสภาพจิตใจคิดที่จะเอา เกิดความรู้สึกแบบหวาดระแวงเป็นปฏิปักษ์ โดยมองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่ง

3) ธรรมชาติกับการพัฒนาบุคลิกภาพ ในทางพุทธศาสนามักสอนให้บุคคลรู้จักมีความสุขในการอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การรักษาธรรมชาติ และการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเป็นไปเองตามกระบวนการของเหตุปัจจัยตามธรรมดา โดยไม่ต้องรบเร้าและเป็นผลดีทั้งแก่ชีวิตจิตใจของคนต่อสิ่งแวดล้อมถ้าหากมีชีวิตใกล้ชิดหรือไม่เห็นห่างจากธรรมชาติจนเกินไป

3. การขัดเกลาปัญญา

วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน วิธีคิดแบบครอบคลุมถ้วนหรือหาเหตุผล สืบสาวหาตลอดสาย โดยไม่เอาความรู้สึกต่างๆ เช่น ตัณหา อุปาทานเข้าตัดสินใจ เป็นวิธีแห่งปัญญา การคิดลักษณะใดลักษณะหนึ่งในลักษณะนี้ถือว่าเป็นกระบวนการการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งการคิดครั้งหนึ่งๆ อาจจะมีเพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรืออาจจะครบทั้ง 4 ลักษณะการคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้เกิดจากการฝึกฝน อบรม และพัฒนาความคิดอย่างถูกวิธีเป็นวิธีการแห่งปัญญา นอกจากเป็นการพัฒนาปัญญาแล้วยังทำให้เกิดความพอใจเต็มใจและตั้งใจทำ เกิดผลดีทางจิตใจ ทำให้เกิดบุคลิกภาพที่มั่นคง การพัฒนาปัญญาจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจศิลปะวิทยาการ ทางวิชาชีพ และพัฒนาปัญญาให้มีการรับรู้ ความรู้ เรียนรู้ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง การวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาบริสุทธิ์ไม่ใช่ด้วยกิเลส เป็นปัญญาที่รู้จักเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงและตามเหตุปัจจัย รู้ทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จในการพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญายิ่งๆ ขึ้นไป รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำใจให้เป็นอิสระที่แท้จริงจิตใจไม่ถูกยึดมั่นในสิ่งทั้งหลาย ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส

การขัดเกลาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการแสดงให้เห็นว่า การขัดเกลาของแต่ละบุคคลจะต้องพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมถึงปัญญาควบคู่กันไป และเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกันทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ ปัญญา ให้มีความแข็งแรง มั่นคง เบิกบาน มีความรู้เท่าทันในทุกๆ จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการพัฒนาที่

ครอบคลุมทุกๆ ด้านของชีวิตมนุษย์ ดังนั้น การขัดเกลาในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งในระดับโลกียะจนสูงส่งถึงระดับโลกุตตระ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมและบุคลิกภาพอีกด้วย หลักคำสอนในเรื่องนี้ทำให้เห็นทรรศนะที่ไข่มองคนของพุทธปรัชญาเถรวาทว่า ให้ความสำคัญแก่ปัจเจกชนในการปรับปรุงพฤติกรรม ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ลืมที่จะกล่าวถึงสังคมที่อยู่ในวงกว้างออกไป เป็นการวางหลักการในการพัฒนาพฤติกรรมให้ตรงความเป็นจริงยิ่งขึ้น อีกทั้งเปิดใจกว้าง ยอมรับทั้งส่วนดีส่วนด้อยในความเป็นปัจเจกชนและบุคคลอื่นๆ อย่างมีเหตุผล หลักการนี้ถือว่าเป็นการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนให้มีฐานที่มั่นคงให้แก่พฤติกรรม บุคลิกภาพ รวมไปถึงสุขภาพจิตที่มั่นคง แข็งแรง เมื่อเป็นเช่นนี้จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์มีความหลากหลาย การศึกษาหลักคำสอนทางพุทธปรัชญาเถรวาทช่วยให้เราได้รู้จักพฤติกรรมและบุคลิกภาพของมนุษย์ รู้จักตัวเอง คนใกล้ชิดคนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องทางสังคมทั้งในครอบครัวและในกิจธุระการงาน ตลอดจนแผ่กว้างไปถึงเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ซึ่งจะเป็นหนทางอีกหนทางในการแก้ปัญหาของมนุษย์ ทั้งโดยส่วนตัวและส่วนรวมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ยื่นเข้ามาศึกษาหลักธรรมและนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผล อย่างมหาศาลทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมส่วนรวม

4. แนวคิดการขัดเกลาทางสังคมในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่ามีความคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ โดยเฉพาะการขัดเกลาที่แสดงออกทางพฤติกรรมระดับบุคลิกภาพ หรือบุคลิกภาพที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมภายนอก ทั้งสองแนวคิดกล่าวเอาไว้ค่อนข้างชัดเจน เมื่อมีพฤติกรรมอย่างนั้นๆ แล้วควรจะมีแนวทางขัดเกลาได้อย่างไร พุทธปรัชญาเถรวาทเรียกการพัฒนาพฤติกรรมระดับนี้ว่า “ศีล” คือ การสำรวมกาย วาจา รวมไปถึงบุคลิกภาพและพฤติกรรมทั้งหมดให้เป็นไปในทิศทางที่ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น โดยมีจุดหมายสูงสุดอยู่ที่การเข้าถึงการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง นั่นคือการเข้าถึงพระนิพพาน ส่วน การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เรียกว่า “ทฤษฎีพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรม” ซึ่งก็เป็นการกล่าวถึงพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรมของบุคคลเช่นเดียวกันซึ่งแนวทางการพัฒนาพฤติกรรมที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายสูงสุด คือ ให้บุคคลแต่ละคนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข เห็นอกเห็นใจกัน (Mutual love) และสามารถบำเพ็ญประโยชน์ขั้นสูงสุดแก่มนุษยชาติได้อย่างเต็มที่โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนนั่นเอง เป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกเพื่อเป็นแนวทางในการร่วมมือกันของมนุษย์ และเพื่อช่วยให้ชีวิตในชุมชนหรือสังคมเป็นไปได้อย่างราบรื่น แน่นนอนในสังคมจริงนั้นจะมีพลังอำนาจและแรงกดดันอื่นๆ เข้ามากำหนดจริยธรรมหรือศีลธรรมของสังคม (Berger, 1997 : 73)

ทั้งสองแนวคิดมีเป้าหมายที่จะพัฒนาสิ่งที่เรียกว่าจิตซึ่งอยู่ภายใน กล่าวคือ พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่จากภายใน (จิต) ออกมาสู่

ภายนอกที่เป็นพฤติกรรม (ศีล) เมื่อทั้งสองทำงานประสานกันอย่างมั่นคงย่อมจะก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง (ปัญญา) และเข้าถึงความจริงอันเป็นอุดมคติสูงสุดในทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้ แต่การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) มักจะเน้นให้ความสำคัญไปในทางบุคลิกภาพภายนอก และถึงแม้จะมีการกล่าวถึงจิตใต้สำนึกหรือสิ่งที่อยู่ภายใน ที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมอยู่บ้าง แต่ก็เป็นการมุ่งอธิบายถึงว่าสิ่งเหล่านี้ดำเนินไปอย่างไร มีรูปแบบการทำงานอย่างไร เป็นต้นเท่านั้น โดยมีได้อธิบายไว้ชัดเจนว่า ควรจะมีแนวทางในการพัฒนาจิตใต้สำนึกเหล่านี้อย่างไร ในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมนี้ จึงเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาได้วางแนวทางไว้ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งภายในภายนอก และตัวที่จะมาประสานองค์ประกอบภายในภายนอกนี้ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน

เห็นได้ว่า แนวคิดของการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นระบบการขัดเกลาทางสังคมที่มีเป้าหมายเพื่อการปลูกจิตสำนึกของบุคคลที่ถูกครอบงำด้วยจิตไร้สำนึก แต่อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญาพูดถึงมิติประสบการณ์ทางวิญญาณ (Spiritual) และประสบการณ์จิตสำนึกเหนือการรับรู้ด้วยอินทรีย์ทั่วไปของปุถุชน ซึ่งแนวคิดเช่นนี้ไม่มีปรากฏในแนวคิดของการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) พุทธปรัชญายืนยันถึงระดับจริยธรรมในระดับที่สูงที่สุดคือระดับอริยบุคคล ซึ่งหมายเอาการชำระกิเลสและทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง เป็นสภาวะโลกุตตระ ขณะที่แนวคิดการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) มีเป้าหมายสูงสุดแค่การช่วยเหลือบุคคลเพื่อให้มีชีวิตอยู่ในระดับปกติ (Normal) ดำเนินชีวิตอยู่เป็นสุขอย่างปกติในสังคม ตอบสนองต่อความเป็นจริงในสังคมอย่างถูกต้องและเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแนวคิดนี้ ก็ถือว่าเป็นรูปแบบแนวคิดที่มีประโยชน์ในการตอบสนองในการทำความเข้าใจและเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมได้ อยู่ที่ว่าผู้ใช้จะรู้จักนำเอาหลักการของทั้งสองแนวคิดนี้ ไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัย สภาพแวดล้อมรวมถึงมิติด้านอื่นๆ ของตนและสังคมได้ถูกต้องมากน้อยแค่ไหนอย่างไรเท่านั้นเอง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของบุคคลและสังคมที่จะช่วยหาวิธีการรวมไปถึงรูปแบบในการแก้ปัญหาชีวิตต่างๆ ร่วมกันท่ามกลางกระแสวัตถุนิยมที่กำลังเบ่งบาน ปกปิดกระแสแห่งจิตวิญญาณ ซึ่งถือว่าเป็นโจทย์ที่มีความท้าทายเป็นอย่างยิ่ง

5. สรุป

การขัดเกลาทางสังคมหมายถึง กระบวนการทางสังคมมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการเพื่ออธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง ทฤษฎีสังคมหรือทฤษฎีทางสังคมจึงมีขอบเขตกว้างขวาง อาจเป็นคำอธิบายที่เกี่ยวกับแต่ละคน เกี่ยวกับกลุ่มคนหรืออาจเป็นคำอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต พืช สัตว์ สิ่งของ และเหตุการณ์ปรากฏการณ์ต่างๆ ก็ได้ โดยข้อสำคัญที่อธิบายนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบระเบียบพอที่จะ

เป็น ทฤษฎีนี้มองสังคมว่าเป็นระบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมี ความสัมพันธ์กัน และอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ในทุกส่วน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ด้วย สังคมนั้นจะดำรงอยู่ได้ จะต้องมีโครงสร้างเพื่อปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ในสังคม เช่น ผลิตสมาชิกใหม่ ผลิต อาหาร หรืออบรมสั่งสอน เป็นต้น หน้าที่เหล่านี้ก่อให้เกิดสถาบันในสังคมขึ้น เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบัน แต่ละสถาบันเหล่านี้ต้องปฏิบัติหน้าที่สนองตอบต่อสถาบันสังคมอื่นๆ ด้วย จึงจะทำให้สังคมอยู่ในสภาพ สมดุล

การขัดเกลาทางสังคมที่มีเป้าหมายเพื่อการปลูกจิตสำนึกของบุคคลที่ถูกครอบงำด้วยจิตไร้สำนึก ยืนยันถึงระดับจริยธรรมในระดับที่สูงที่สุดคือระดับอริยบุคคล ซึ่งหมายเอาการชำระกิเลสและทุกข์ได้อย่าง ล้นเชิง เป็นสภาวะโลกุตตระ ขณะที่แนวคิดการขัดเกลาทางสังคมมีเป้าหมายสูงสุดแค่การช่วยเหลือบุคคล เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในระดับปกติ (Normal) ดำเนินชีวิตอยู่เป็นสุขอย่างปกติในสังคม ตอบสนองต่อความเป็น จริยในสังคมอย่างถูกต้อง

6. บรรณานุกรม

- นิยพรรณ วรณศิริ. (2540). **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. (2529). **มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. (2540). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชัชวาล ศรีสุข. (2541). **ศาสนากับการพัฒนามนุษย์** : ศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Berger. F. R. (1997). "John Stuart Mill on Justice and Fairness" in *Mill's Utilitarianism*. edited by David. New York and Oxford : Rowman & Littlefield Publishers. Inc.